

מישל פוקו

ניטשה, פרויד, מרקס

כשהוצע לי להשתתף ב"שולחן העגול" הזה, נראה לי הפרויקט מעניין מאוד, אך בלי ספק מרתיע מאוד. אני מציע מוצא: כמה נושאים שעניינם טכניקות פרשנות אצל מרקס, ניטשה ופרויד.

למעשה, מאחורי הנושאים הללו יש חלום, והוא לחבר יום אחד מעין קורפוס כללי, מעין אנציקלופדיה של כל טכניקות הפרשנות שניתן להכיר, למן המדקדקים היוונים ועד ימינו. בקורפוס הגדול הזה של כל טכניקות הפרשנות נכתבו לדעתי עד עתה פרקים מעטים.

נראה לי שכהקדמה כללית לרעיון הזה של היסטוריה של טכניקות הפרשנות אפשר לומר שהשפה, מכל מקום השפה בתרבויות ההודו-אירופיות, הולידה תמיד חשדות משני סוגים:

* ראשית, החשד שאין השפה מתכוונת בדיוק למה שהיא אומרת. המובן שאנחנו תופשים, הגלוי מיד, למעשה אולי איננו אלא מובן משני, המגונן, מצר ולמרות הכול מעביר מובן אחר, שהוא בעת ובעונה אחת המובן החזק ביותר והמובן ה"עמוק". זה מה שכינו היוונים אלגוריה והיפנוניה.

* מצד אחר, השפה מולידה את החשד האחר הזה: שהיא חורגת כביכול מצורתה המילולית גרידא, ושיש הרבה דברים אחרים בעולם שמדברים ואינם בגדר שפה. אחרי הכול, ייתכן שהטבע, הים, אוושת העצים, בעלי החיים, הפרצופים, המסכות, הסכינים המוצלבות, כל אלה מדברים; אולי יש שפה המתבטאת בדרך שאיננה מילולית. זה יהיה, אם תרצו, בקירוב גם, הסמינון של היוונים.

שני החשדות הללו, הצצים כבר אצל היוונים, לא נעלמו, והם עדיין מלווים אותנו, כיוון שהתחלנו שוב להאמין, ליתר דיוק למן המאה התשע-עשרה, כי המחוות האילמות, המחלות, כל ההמולה סביבנו, גם הן יכולות לדבר; יותר מאי פעם אנחנו קשובים לכל השפה האפשרית הזאת, מנסים לחשוף מתחת למלים שיח שיהיה מהותי יותר.

אני חושב שכל תרבות, כלומר כל צורה של תרבות בציוויליזציה המערבית, היתה לה מערכת פרשנות משלה, היו לה טכניקות, שיטות, דרכים משלה

לחשוד בשפה האומרת דבר אחד ומתכוונת לדבר אחר, ולחשוד שיש שפה לא רק בשפה. נראה אפוא שיש להתחיל במפעל שרטוט המערכת או הטבלה, כמו שאמרו במאה השבע-עשרה, של כל מערכות הפרשנות הללו.

כדי להבין איזו מערכת פרשנות יסדה המאה התשע-עשרה, ולפיכך לאיזו מערכת פרשנות אנחנו שייכים גם עכשיו, נראה לי שצריך לבחור נקודת ייחוס מדויקת, טכניקה מסוג שיכול להתקיים למשל במאה השש-עשרה. באותה תקופה, מה שנתן מקום לפרשנות, הן האתר הכללי שלה והן היחידה המינימלית שהצטרפה הפרשנות לטפל בה, היא הדמיות [ressemblance]. במקום שדמו הדברים זה לזה, במקום שהיה דמיון, משהו רצה להיאמר ויכול להתפענח; ידוע היטב התפקיד החשוב שמילאו בקוסמולוגיה, כבוטניקה, בזואולוגיה, בפילוסופיה של המאה השש-עשרה, הדמיות וכל המושגים הסובבים אותה כלוויינים. למען האמת, בעינינו, אנשי המאה העשרים, כל רשת הדמיונות הזאת מבולבלת ומסובכת למדי. למעשה, קורפוס הדמיות במאה השש-עשרה היה מאורגן לחלוטין. היו לפחות חמישה מושגים מוגדרים לחלוטין:

* מושג ה־*convenientia*, שהוא התאמה (למשל בין הנשמה לגוף, או בין סדרת בעלי החיים לסדרת הצמחים).

* מושג ה־*sympatheia*, הסימפתיה, שהוא זהות התכונות המקריות בעצמים נבדלים.

* מושג ה־*emulatio*, שהוא המקבילות המסקרנת מאוד של תכונות בעצמים או בישים נבדלים, באופן שהתכונות הן כמו השתקפות בעצם אחד של תכונות עצם אחר (כך פורטו מסביר שהפנים האנושיות, על שבעת החלקים שהוא מבחין ביניהם, הן חיקוי של השמים על שבעת כוכבי הלכת שלהם).

* מושג ה־*signatura*, החתימה, אשר בין תכונותיו הנראות של הפרט הוא בבואה לתכונה בלתי נראית ונסתרת.

* וכמוכן מושג האנלוגיה, שהוא זהות היחסים בין שני עצמים נבדלים או יותר.

תורת הסימן וטכניקות הפרשנות בתקופה הזאת נשענו אפוא על הגדרה ברורה לחלוטין של כל סוגי הדמיות האפשריים, והן יסדו שני סוגי ידיעה נבדלים לחלוטין: *cognitio*, אשר היה המעבר, הצדדי כביכול, מדמיות אחת לאחרת; ו־*divinatio*, אשר היה ידיעה לעומק, מדמיות שטחית לדמיות עמוקה יותר. כל הדמיויות הללו מבטאות את הקונצנזוס של העולם שביסודן; הן מנוגדות לסימולקרום, הדמיות השגויה, הנשענת על המחלוקת בין אלוהים לשטן.

אם טכניקות הפרשנות של המאה השש-עשרה הושעו עקב התפתחות המחשבה המערבית במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה, אם הביקורת של

בייקון והביקורת של דקארט מילאו אל-נכון תפקיד עיקרי בשימתן בסוגריים, המאה התשע-עשרה, ובייחוד מרקס, ניטשה ופרויד, שבו והעמידו אותנו נוכח אפשרות חדשה לפרשנות, הם יסדו מחדש את האפשרות להרמנויטיקה. הכרך הראשון של "הקפיטל", טקסטים כמו "הולדת הטרגדיה" ו"לגניאלוגיה של המוסר", "פשר החלומות", שבים ומעמידים אותנו נוכח טכניקות פרשניות. ואפקט ההלם, סוג הפגיעה שפגעו היצירות הללו במחשבה המערבית, נובע כנראה מכך שהן שיקמו לנגד עינינו דבר מה אשר מרקס עצמו כינה "הירוגליפים". זה מציב אותנו בעמדה לא-נוחה, כיוון שטכניקות הפרשנות הללו נוגעות לנו עצמנו, כיוון שאנחנו, הפרשנים, התחלנו לפרש את עצמנו באמצעות הטכניקות הללו. מצד אחר, בטכניקות הפרשנות הללו אנחנו צריכים לחקור את הפרשנים שהיו פרויד, ניטשה ומרקס, כך שאנחנו מוחזרים כל העת במשחק מראות מתמיד.

פרויד אומר במקום כלשהו כי ישנן שלוש פגיעות נרקסיסטיות גדולות בתרבות המערבית: הפגיעה שפגע קופרניקוס; זו של דרווין, כשגילה שהאדם מוצאו מן הקוף; והפגיעה שפגע פרויד כאשר גילה בתורו כי התודעה נשענת על הלא-מודע. אני תוהה אם אי אפשר לומר שפרויד, ניטשה ומרקס, בכך שהקיפו אותנו במשימת פרשנות המוחזרת תמיד אל עצמה, לא כוננו סביבנו, ובשבילנו, את המראות הללו אשר מהן מוחזרות אלינו כבואות שפגיעותיהן האינסופיות מהוות את הנרקסיזם שלנו היום. מכל מקום – ובעניין הזה אבקש להציע כמה הצעות – נראה לי שמרקס, ניטשה ופרויד לא ריבו כביכול את הסימנים בעולם המערבי. הם לא נתנו מובן חדש לדברים שהיו חסרי מובן. הם שינו למעשה את טבע הסימן ואת הדרך שבה אפשר בכלל לפרש את הסימן.

השאלה הראשונה שרציתי להעלות היא: האם מרקס, פרויד וניטשה לא שינו מן היסוד את מרחב החלוקה שבו סימנים יכולים להיות סימנים?

בתקופה שבחרתי כנקודת ציון, במאה השש-עשרה, הוצבו הסימנים בדרך הומוגנית במרחב שהיה בעצמו הומוגני בכל הכיוונים. סימני הארץ התקשרו לשמים, אבל גם התקשרו לעולם שמתחת לפני האדמה, קישרו את האדם לחיה, את החיה לצמח, ולהפך. למן המאה התשע-עשרה, מאז פרויד, מרקס וניטשה, סודרו הסימנים במרחב מבודל הרבה יותר, לפי ממד שאפשר לכנותו ממד העומק, בתנאי שאין הכוונה לפנימיות אלא לחיצוניות דווקא.

אני חושב בייחוד על הוויכוח הארוך והבלתי פוסק של ניטשה עם העומק. יש אצל ניטשה ביקורת של העומק האידיאלי, של עומק התודעה, שהוא מגנה כהמצאת הפילוסופים; העומק הזה יהיה חיפוש טהור ופנימי אחר האמת. ניטשה מראה כיצד הוא גורר כניעה, צביעות, מסכה; כך שהפרשן, כאשר הוא סוקר את הסימנים כדי לגנותם, צריך לרדת לאורך הקו האנכי ולהראות שעומק

הפנימיות הוא דבר אחר ולא מה שהעומק אומר. לפיכך על הפרשן לרדת, עליו להיות, כמו שהוא אומר, "חופר התחתיות הטוב".¹

אלא שבמציאות הפרשן הסוקר את הקו היורד אינו יכול שלא לשחזר את החיצוניות המזהירה אשר כוסתה והוטמנה. שכן, אם הפרשן צריך בעצמו להגיע אל התחתית, כמו חופר, תנועת הפרשנות היא דווקא תנועה של בליטה של בליטה גבוהה יותר ויותר, המניחה תמיד לעומק להתפרש מעליה באופן גלוי יותר ויותר; והעומק משוחזר עכשיו כסוד שטחי לגמרי, באופן שמעוף הנשר, ההעפלה אל ההר, כל האנכיות החשובה כל-כך ב"זרתוסטרא", זהו במובן המצומצם היפוך העומק, הגילוי שהעומק לא היה אלא משחק וקמט בפני השטח. כל כמה שהעולם נעשה עמוק יותר כאשר מביטים בו, רואים מיד כי כל מה שהפעיל את עומק האדם לא היה אלא משחק ילדים.

המרחביות הזאת, המשחק הזה של ניטשה עם העומק, אני תוהה אם אי אפשר להשוותם למשחק, השונה לכאורה, שניהל מרקס עם השטחיות. מושג השטחיות אצל מרקס חשוב מאוד; בתחילת "הקפיטל" הוא מסביר כיצד, שלא כמו פרסאוס, עליו לצלול לתוך הערפל כדי להראות למעשה כי אין מפלצות ואין חידות עמוקות, כי כל דבר עמוק בתפישה שיוצרת לה הבורגנות על הכסף, על ההון, על הערך וכולי, למעשה אינו אלא שטחי.

וכמובן צריך להזכיר את מרחב הפרשנות שכונן פרויד, לא רק בטופולוגיה המפורסמת של התודעה ושל הלא-מודע, אלא גם בכללים שניסח לטיפול הפסיכואנליטי ובפענוח של האנליסט את הנאמר במשך "שרשרת" הדיבור. צריך להזכיר את המרחביות, החומרית מאוד אחרי הכל, שפרויד ייחס לה חשיבות רבה כל-כך, ואשר פורשת את החולה תחת מבטו הבולט של הפסיכואנליסט.

הנושא השני שאבקש להציע לכם, וגם הוא קשור מעט בנושא זה, יהיה להראות, על פי שלושת האנשים שאנחנו דנים בהם כעת, שהפרשנות נעשתה לבסוף משימה אינסופית.

למען האמת, היא היתה כזאת כבר במאה השש-עשרה, אבל הסימנים התקשרו זה לזה מן הסיבה הפשוטה שאין הדמיות יכולה אלא להיות מוגבלת. למן המאה התשע-עשרה, משתלשלים הסימנים ברשת בלתי נדלית, גם היא אינסופית, לא משום שהם נשענים על דמיות ללא מסגרת, אלא משום שיש פער ופתח שאי אפשר לצמצם אותם.

1 ראו פרידריך ניטשה, "דמדומי שחר", תרגם ישראל אלדד (ירושלים, שוקן, תשכ"ח), סעיף 446: סדר המעלות, עמ' 330-331.

אי-שלמותה של הפרשנות, העובדה שהיא תמיד מבותרת ונשארת תלויה על סף עצמה, שבה ומופיעה לדעתי, בדרך אנלוגית למדי אצל מרקס, ניטשה ופרויד, בדמות דחייתה של הראשית. דחיית ה"רובינזונידה", אמר מרקס; ההבחנה, החשובה כל-כך אצל ניטשה, בין הראשית למקור; והאופי הלא-שלם תמיד של המהלך הרגרסיבי והאנליטי אצל פרויד. מלבד זאת, בעיקר אצל ניטשה ופרויד, ובמידה פחותה אצל מרקס, מצטיירת החוויה, החשובה כל-כך לדעתי להרמנויטיקה המודרנית, שכלל שמרחיקים בפרשנות, בה-בעת מתקרבים אל אזור מסוכן בהחלט, שבו תמצא הפרשנות את נקודת החזרה שלה, ולא זו בלבד אלא שהיא עצמה תיעלם כפרשנות ואולי תגרור את היעלמות הפרשן עצמו. הקיום המתקרב תמיד אל הנקודה המוחלטת של הפרשנות יהיה בה-בעת קיומה של נקודת שבר.

אצל פרויד ידוע היטב באיזו הדרגתיות התגלה אופייה הפתוח, הפעור, מבחינה מבנית, של הפרשנות. הוא התגלה קודם כל בדרך מרומזת מאוד, נסתרת מאוד מעצמה ב"פשר החלומות", כשפרויד מנתח את חלומותיו שלו ומעלה סיבות של צנעה ושל אי-גילוי סוד אישי לקטיעת דבריו.

באנליזה של דורה מופיע הרעיון כי הפרשנות צריכה ממש להיעצר, אין היא יכולה להגיע אל סופה בגלל משהו שייקרא העברה כעבור כמה שנים. ומתוך כל המחקר על ההעברה מתחזקת אי-האפשרות למצות את האנליזה, באופיו האינסופי והבעייתי עד אין סוף של יחס המטופל והאנליסט, יחס מכונן, כמובן, בשביל הפסיכואנליזה, פותח את המרחב שאין היא מפסיקה להשתרע בו, בלי שתוכל אי פעם להסתיים.

גם אצל ניטשה ברור שהפרשנות היא תמיד לא-שלמה. מהי הפילוסופיה בשבילו אם לא מעין פילולוגיה תלויה ועומדת תמיד, פילולוגיה ללא קץ, המוסיפה תמיד להתגולל, פילולוגיה שלעולם לא תהיה מקובעת באופן מוחלט? מדוע? כמו שהוא אומר ב"מעבר לטוב ולרוע", משום ש"ייתכן אף כי זה מונח בטבע היסוד של היקום שהידיעה המוחלטת משמידה את היודע.² ובכל זאת ב"הנה האיש" הוא הראה כמה קרוב היה אל אותה ידיעה מוחלטת שהיא חלק מיסוד החוויה. וכן באביב 1888 בטורינו.

אם מפענחים במכתביו של פרויד את דאגותיו המתמידות למן הרגע שבו גילה את הפסיכואנליזה, אפשר לתהות אם בעצם אין החוויה של פרויד דומה למדי לחוויה של ניטשה. הדבר העומד לדיון בנקודת השבר של הפרשנות,

2 פרידריך ניטשה, "מעבר לטוב ולרוע", תרגם ישראל אלדד (ירושלים, שוקן, תשכ"ח). סעיף 39, עמ' 51. את "תכלית הידיעה" החלפתי ב"הידיעה המוחלטת" בעקבות הצרפתית [הערות המתרגם]

בהתכנסותה של הפרשנות אל נקודה ההופכת אותה לבלתי אפשרית, ייתכן מאוד שזה משהו כמו חוויית השיגעון.

חווייה שנאבק בה ניטשה ואשר ריתקה אותו; חווייה שנלחם בה פרויד עצמו, לא בלי חרדה, כל ימיו. חוויית השיגעון הזאת תהיה אישור לתנועת הפרשנות, המתקרבת עד אינסוף אל מרכזו וקורסת מפוחמת.

אי השלמות המהותית הזאת של הפרשנות קשורה לדעתי בשני עקרונות אחרים, גם הם יסודיים, והם יהוו, עם שני העקרונות הראשונים שדיברתי עליהם, את הפוסטולטים של ההרמנויטיקה המודרנית. עיקרון ראשון: אם לעולם אי אפשר שהפרשנות תהיה שלמה, הרי זה משום שאין מה לפרש. אין שום דבר ראשוני בהחלט שאותו יש לפרש, שכן בעצם הכל כבר פרשנות, כל סימן כשלעצמו הוא לא הדבר המוצע לפרשנות אלא פרשנות לסימנים אחרים.

לעולם אין, אם תרצו, interpretandum [מפורש] שאיננו כבר interpretans [מפרש], באופן שמתקיים בפרשנות יחס של אלימות ושל הנהרה כאחד. למעשה אין הפרשנות מבהירה חומר לפירוש המוצע לה בפסיביות; אין היא יכולה אלא ללכוד, ובאלימות, פרשנות שכבר כאן, ואותה היא צריכה להפך, לסובב, לנפץ במכות פטיש.

רואים זאת כבר אצל מרקס, שאיננו מפרש את ההיסטוריה של יחסי הייצור, אלא מפרש יחס אשר כבר נתון כפרשנות, כיוון שהוא מוצג כטבע. באופן דומה אין פרויד מפרש סימנים אלא פרשנויות. שכן מה מגלה פרויד מתחת לסימפטומים? אין הוא מגלה, כמו שאומרים, "טראומות", הוא חושף פנטזמות, עם מטען החרדה שלהן, כלומר גרעין שהוא עצמו כבר בהווייתו-שלו פרשנות. אנורקסיה למשל איננה מתקשרת לגמילה כשם שהמסמן מתקשר למסומן, אלא האנורקסיה כסימן, כסימפטום שיש לפרש, מתקשרת לפנטזמות על השד האימהי הרע, שהוא עצמו פרשנות, שהוא כשלעצמו כבר גוף מדבר. משום כך אין פרויד נזקק אלא לשפת החולים שלו כדי לפרש את מה שהם מציעים לו כסימפטומים; הפרשנות שלו היא פרשנות לפרשנות, במונחים שבהם נתונה הפרשנות הזאת. ידוע היטב שפרויד המציא את האני העליון [Surmoi] ביום שבו אמרה לו מטופלת: "אני מרגישה שיש עלי כלב" [Je sens un chien sur moi].

באותו האופן לוכד ניטשה פרשנויות שכבר לכדו זו את זו. אין בשביל ניטשה מסומן מקורי. המלים עצמן אינן אלא פרשנויות, לכל אורך ההיסטוריה שלהן הן מפרשות עוד בטרם היותן סימנים, ובסופו של דבר הן מסמנות רק משום שאינן אלא פרשנויות מהותיות. הא ראייה, האטימולוגיה המפורסמת של

אגתוס³ לזה גם ניטשה מתכוון כשהוא אומר שהמלים הומצאו תמיד בידי המעמדות העליונים; הן אינן מציינות מסומן, הן כופות פרשנות. לפיכך אנחנו מסורים היום למשימת הפירוש לא משום שיש סימנים ראשונים וחידתיים, אלא משום שיש פרשנויות, כי מתחת לכל מה שמדבר ישנה כל הזמן המסכת הגדולה של הפרשנויות האלימות. מסיבה זו יש סימנים, סימנים המצווים עלינו לפרש את פרשנותם, המצווים עלינו להפך אותם כסימנים. במובן זה, אפשר לומר שהאלגוריה וההיפנוניה הן בעומק השפה ולפניה, לא מה שהתגנב בדיעבד מתחת למלים כדי להזיז ולהרעיד אותן, אלא מה שהביא את המלים לעולם, מה שגורם להן לנצנץ בברק שלעולם איננו מתקבע. משום כך גם הפרשן אצל ניטשה הוא "איש האמת"; הוא ה"אמיתי", לא משום שהוא לוכד אמת רדומה ומכריז עליה, אלא משום שהוא מבטא את הפרשנות אשר תפקידה של כל אמת לכסות עליה. אפשר שקדימת הפרשנות לסימנים היא הדבר המכריע ביותר בהרמנויטיקה המודרנית.

מהרעיון לפיו הפרשנות קודמת לסימן נובע שהסימן איננו ישות תמימה ונדיבה, כפי שעדיין היה במאה השש־עשרה, כאשר שפע הסימנים, העובדה שהדברים דומים זה לזה, הוכיחו בפשטות את נדיבות האל והפרידו את הסימן מן המסומן ברדיד שקוף בלבד. לעומת זאת, מהמאה התשע־עשרה, מפרויד, ממרקס ומניטשה, נראה לי שהסימן נעשה חורש רעה; אני מתכוון שיש בסימן דרך מעורפלת וקצת מפוקפקת לחרוש רעה. וזה עד כמה שהסימן הוא כבר פרשנות שאיננה ניתנת בתור כזאת. סימנים הם פרשנויות המנסות להצדיק את עצמן, ולא להפך.

כך מתפקד הכסף כפי שהוא מוגדר ב"ביקורת הכלכלה המדינית", ובעיקר בכרך הראשון של "הקפיטל". כך מתפקדים הסימפוטמים אצל פרויד. ואצל ניטשה, המלים, הצדק, הסיווגים הבינאריים של הטוב ושל הרוע, לפיכך הסימנים, הם מסכות. הסימן הרוכש את התפקיד החדש של כיסוי הפרשנות מאבד בכך את הוויית המסמן הפשוטה שלו שעדיין החזיק בה בתקופת הרנסנס, עובי־שלו כאילו נפתח פתאום, ובפתח יכולים להשליך עצמם כל המושגים השליליים שנשאר עד אז זרים לתורת הסימן. תורה זו ידעה רק את הרגע השקוף והשלילי בקושי של הרדיד. עכשיו יוכל להתארגן בתוך הסימן משחק שלם של מושגים שליליים, של סתירות, של ניגודים, בקיצור כל משחק הכוחות הריאקטיביים שדלו היטיב כל־כך לנתח בספרו על ניטשה.

"להעמיד שוב את הדיאלקטיקה על רגליה": אם צריך להיות מובן לביטוי הזה, כלום אין הוא בדיוק זה שבעובי הסימן, באותו מרחב פתוח, חסר סוף,

3 ראו פרידריך ניטשה, "לגניאלוגיה של המוסר", מאמר ראשון, סעיף 5, עמ' 234.

פעור, באותו מרחב בלי תוכן ממשי ובלי פיוס, הוחזר למקומו כל משחק השליליות אשר חיסלה הדיאלקטיקה באופן סופי בכך שנתנה לו מובן חיובי?

לבסוף, מאפיין אחרון של ההרמנויטיקה: הפרשנות עומדת מול המחויבות לפרש את עצמה עד אינסוף, לתקן את עצמה שוב ושוב. יש לכך שתי תוצאות חשובות. התוצאה הראשונה היא שהפרשנות תהיה מעתה תמיד הפרשנות לפי ה'מי?'; אין מפרשים את מה שבמסומן, אלא בעצם מפרשים: מי קבע את הפרשנות. עקרון הפרשנות איננו אלא הפרשן, וזה אולי המובן שנתן ניטשה למלה "פסיכולוגיה". התוצאה השנייה היא שהפרשנות נזקקת לפרש תמיד את עצמה ואיננה יכולה שלא לעשות חשבון נפש. בניגוד לזמן הסימנים, שהוא זמן תפוגה, ובניגוד לזמן הדיאלקטיקה, שהוא למרות הכל ליניארי, יש זמן הפרשנות שהוא מעגלי. זמן זה מחויב לעבור שוב היכן שעבר, ומכאן שבסך הכל הסכנה היחידה שהפרשנות נתונה בה ממש, אם כי מדובר בסכנה עליונה, באופן פרדוקסלי הסימנים הם המעמידים אותה בה. מות הפרשנות הוא להאמין כי יש סימנים, הקיימים קיום ראשוני, מקורי, ממשי, כאותות קוהרנטיים, רלוונטיים ושיטתיים.

לעומת זאת חיי הפרשנות הם להאמין כי אין אלא פרשנויות. נראה לי שצריך להבין היטב את הדבר הזה אשר רבים מדי מבני זמננו שוכחים, שההרמנויטיקה והסמילוגיה הן שני אויבים מרים. הרמנויטיקה המתקפלת בפועל בתוך סמילוגיה מאמינה בקיומם המוחלט של הסימנים: היא נוטשת את האלימות, את אי השלמות, את האינסופיות של הפרשנויות כדי להשליט את טרור האינדקס ולחשוד בשפה. אנחנו מזהים כאן את המרקסיזם אחרי מרקס. לעומת זאת, הרמנויטיקה המתעטפת בעצמה שייכת לתחום השפות שאינן מפסיקות להסתבך בעצמן, לאותו אזור ביניים של השיגעון ושל השפה הטהורה. וכאן אנחנו מזהים את ניטשה.

דיון

בהם:

אמנם הראית שהפרשנות אינה נעצרת לעולם אצל ניטשה ומהווה את תוכן המציאות ממש. יתרה מזו, לפרש את העולם ולשנות אותו, בשביל ניטשה, אין אלה שני דברים שונים זה מזה. אבל האם זה כך בשביל מרקס? בטקסט מפורסם, הוא מנגיד את שינוי העולם ואת פירוש העולם...

פוקו:

חיכיתי שיביאו נגדי את המשפט הזה של מרקס. למרות זאת אם תבדוק ב"כלכלה המדינית", תראה שמרקס דן בה תמיד כדרך פרשנות. הטקסט על הפרשנות עניינו הפילוסופיה, וסוף הפילוסופיה. אבל האם לא תוכל הכלכלה המדינית כפי שמרקס מבין אותה להוות פרשנות אשר לא תיפסל, כי תוכל להתחשב בשינוי העולם ותפנים אותו כביכול?

בהם:

שאלה אחרת – האם אין העיקר, בשביל מרקס, ניטשה ופרויד, ברעיון של אוטו־מיסטיפיקציה של התודעה? האם לא זה הרעיון החדש שאיננו מופיע לפני המאה התשע־עשרה ואשר מקורו בהגל?

פוקו:

זה פחדני מצדי לומר לך שלא את השאלה הזאת דווקא רציתי לשאול. רציתי לדון בפרשנות כמות שהיא. מדוע התחלנו שוב לפרש? האם זה בהשפעת הגל?

דבר אחד ודאי, והוא שחשיבות הסימן, שינוי מסוים בכל אופן בחשיבות ובאמון שיוחסו לסימן התרחש בסוף המאה השמונה־עשרה או בתחילת המאה התשע־עשרה; מסיבות רבות מאוד. למשל, גילוי הפילולוגיה במובן הקלאסי של המלה, ארגון רשת השפות ההודו־אירופיות, העובדה ששיטות הסיווג איבדו את יעילותן, כל אלה כנראה שינו לגמרי את ארגונו של עולם הסימנים התרבותי שלנו. דברים כמו הפילוסופיה של הטבע, במובן הרחב מאוד, לא רק אצל הגל אלא אצל כל בני זמנו הגרמנים של הגל, הם בלי ספק ההוכחה לשינוי הזה במשטר הסימנים שהתרחש בתרבות באותה העת. הרושם שלי הוא שזה יהיה, נאמר, פורה יותר, כרגע, לסוג הבעיה שאנחנו מעלים, לראות ברעיון המיסטיפיקציה של התודעה נושא עצמח משינוי משטר היסוד של הסימנים, ולא להפך, למצוא בו את מקור הדאגה לפרש.

טאובס:

האם אין הניתוח של מר פוקו חסר? הוא לא התחשב בטכניקות הביאור הדתי שהיה להן תפקיד מכריע. והוא לא נצמד להתפתחות ההיסטורית האמיתית. למרות מה שאמר כרגע מר פוקו, נראה לי שהפרשנות במאה התשע־עשרה מתחילה בהגל.

פוקו:

לא דיברתי על הפרשנות הדתית שלמעשה היתה לה חשיבות עצומה,

כי בהיסטוריה הקצרה מאוד שהזכרתי, התייצבתי לצד הסימנים ולא לצד המובן. באשר לקו החיתוך של המאה התשע-עשרה, אפשר בהחלט לתת לו את השם הגל. אבל בהיסטוריה של הסימנים, בהיקף הרחב ביותר של המלה, גילוי הלשונות ההודו-אירופיות, היעלמות הדקדוק הכללי, המרת מושג האופי במושג האורגניזם אינם "חשובים" פחות מהפילוסופיה ההגליאנית. אסור לבלבל בין ההיסטוריה של הפילוסופיה לארכיאולוגיה של המחשבה.

ואטימו:

אם הבנתי אותך נכון, מרקס צריך להימנות עם ההוגים שכמו ניטשה מגלים את אינסופיותה של הפרשנות. אני מסכים לחלוטין לגבי ניטשה. אבל אצל מרקס, האם אין בהכרח נקודת יעד? מה משמעות התשתית, אם לא משהו שצריך להיחשב כבסיס?

פוקו:

באשר למרקס, כמעט לא פיתחתי את הרעיון שלי; אני אפילו חושש שעדיין אינני מסוגל להוכיח אותו. אבל קח לדוגמה את "שמונה עשר בברימר": לעולם אין מרקס מציג את הפרשנות שלו בתור הפרשנות הסופית. הוא יודע היטב, והוא אומר זאת, שאפשר לפרש ברמה עמוקה יותר, או ברמה כללית יותר, ושאינן הסבר שהוא בגובה הקרקע.

ואהל:

אני סבור שיש מלחמה בין ניטשה למרקס, ובין ניטשה לפרויד, אף על פי שיש אנלוגיות. אם מרקס צודק, צריך לפרש את ניטשה כתופעה של הבורגנות של אותה תקופה. אם פרויד צודק, צריך לזהות את הלא-מודע של ניטשה. ולכן אני רואה מעין מלחמה בין ניטשה לשני האחרים.

האם אין זה נכון שיש לנו פרשנויות די והותר? אנחנו "חולי פרשנות". בלי ספק צריך תמיד לפרש. אבל האם אין גם משהו לפרש? ועוד אני שואל: מי מפרש? ולבסוף: מוליכים אותנו שולל, אבל מי? יש רמאי, אבל מי הוא אותו רמאי? יש תמיד ריבוי פרשנויות: מרקס, פרויד, ניטשה, וגם גופינו... יש מרקסיזם, יש פסיכואנליזה, יש גם, נאמר, פרשנויות גזעניות...

פוקו:

הבעיה של ריבוי הפרשנויות, של מלחמת הפרשנויות, מתאפשרת לדעתי מבחינה מבנית בגלל עצם ההגדרה של הפרשנות המתחוללת עד אינסוף, בלי שתהיה נקודה מוחלטת שממנה היא נשפטת ומוכרעת, באופן שאת זה, את העובדה שאנחנו נידונים לפרשנות, ברגע בו אנחנו

מפרשים, כל פרשן צריך לדעת. שפע הפרשנויות הזה הוא בוודאי מאפיין עמוק של התרבות המערבית היום. ואהל:

בכל זאת יש אנשים שאינם פרשנים.
פוקו:

באותו רגע, הם חוזרים, הם חוזרים על השפה עצמה. ואהל:

למה? למה לומר זאת? את קלודל, מן הסתם, רוצים לפרש בדרכים רבות, פרשנות מרקסיסטית, פרשנות פרוידיאנית, אבל למרות הכל, הדבר החשוב הוא שבכל אופן זו היצירה של קלודל. היצירה של ניטשה, קשה יותר לומר. לעומת הפרשנויות המרקסיסטיות והפרוידיאניות, הוא עלול לקרוס...
פוקו:

לא הייתי אומר שהוא קרס! ודאי שיש בטכניקות הפרשנות של ניטשה משהו שונה מן היסוד, ומשום כך אי אפשר, אם תרצה, לרשום אותו בגופי השלטון שמייצגים היום הקומוניסטים מצד אחד והפסיכואנליטיקאים מצד אחר. לניטשיאנים אין ביחס למה שהם מפרשים...

ואהל:

יש ניטשיאנים? הבוקר הטילו ספק בקיומם!

בארוני:

אבקש לשאול אותך אם אינך חושב שבין ניטשה, פרויד ומרקס תיתכן הקבלה כזאת: ניטשה, בפרשנות שלו, מנסה לנתח את הרגשות היפים ולהראות מה הם מסתירים במציאות (כך ב"לגניאלוגיה של המוסר"). פרויד, בפסיכואנליזה, חושף את התוכן הכמוס, וגם כאן, הפרשנות הרסנית למדי לרגשות הטובים. לבסוף, מרקס תוקף את המצפון הטוב של הבורגנות ומראה מה שישנו בעצם. כך שנראה כי הרעיון השולט בשלוש הפרשנויות הוא שיש סימנים הטעונים תרגום, שאת משמעותם יש לגלות, גם אם התרגום הזה אינו פשוט, וצריך להיעשות בשלבים, אולי עד אינסוף.

אבל נראה לי שיש עוד סוג של פרשנות בפסיכולוגיה שהוא מנוגד לגמרי ומחבר אותנו אל המאה השש-עשרה שדיברת עליה. זו הפרשנות של יונג, אשר גינה דווקא בדגם הפרשנות הפרוידיאני את הרעל מפחית הערך. יונג מעמיד את הסמל מול הסימן: הסימן הוא הדבר שיש לתרגם לתוכנו הכמוס, ואילו הסמל מדבר בעד עצמו. אף

על פי שיכולתי לומר קודם שניטשה נראה לי קרוב לפרויד ולמרקס, למעשה אני סבור שאפשר גם להשוות את ניטשה ליונג. בשביל ניטשה, וגם בשביל יונג, יש ניגוד בין ה"אני" ל"עצמי", בין התבונה הקטנה לתבונה הגדולה. ניטשה הוא פרשן חריף ביותר ואף אכזר, אבל יש אצלו דרך מסוימת להיות קשוב ל"תבונה הגדולה", דבר המקרב אותו אל יונג.

פוקו:

אתה צודק בלי ספק.

ראנו:

אבקש לחזור לנקודה אחת: מדוע לא דיברת על תפקיד הביאור הדתי? נראה לי שאי אפשר אולי להזניח גם את ההיסטוריה של התרגומים: כי בעצם כל מתרגם של התנ"ך אומר לעצמו כי הוא מוסר את המובן של אלוהים, ולפיכך עליו לעבוד במסירות ללא גבול. בסופו של דבר התרגומים מתפתחים לאורך זמן, ומשהו מתגלה לאורך ההתפתחות הזאת של התרגומים. זו שאלה מורכבת מאוד...

וגם, לפני ששמעתי אותך חשבת על היחסים האפשריים בין ניטשה לפרויד. אם תיקח את המפתח של כל כתבי פרויד, ובנוסף את הספר של ג'ונס, תמצא בסופו של דבר מעט מאוד דברים. פתאום אמרתי בלבי: הבעיה הפוכה. מדוע שתק פרויד לגבי ניטשה?

יש כאן שתי נקודות. הנקודה הראשונה היא שב-1908, אני חושבת, תלמידיו של פרויד, כלומר ראנק ואדלר, בחרו בנושא לאחד הכינוסים הקטנים שלהם את קווי הדמיון או האנלוגיות בין התזות של ניטשה (בייחוד "לגניאלוגיה של המוסר") לתזות של פרויד. פרויד הניח להם לעשות זאת אבל הסתייג מאוד, ואני חושבת כי מה שאמר אז היה בערך: ניטשה מביא רעיונות רבים מדי בבת אחת.

הנקודה האחרת היא שמ־1910 בא פרויד בקשרים עם לו סלומה; הוא הכין כנראה טיוטה או אנליזה דידיקטית של לו סלומה. לפיכך היה בוודאי, דרך לו סלומה, מעין קשר רפואי בין פרויד לניטשה. אבל הוא לא יכול לדבר עליו. מה שבטוח הוא רק כי כל מה שפירסמה לו סלומה אחרי כן הוא בעצם חלק מהאנליזה הבלתי נגמרת שלה. צריך לקרוא את זה מנקודת המבט הזאת. אחר כך אנחנו מוצאים את ספרו של פרויד "משה והמונותיאזם", שיש בו מעין דיאלוג של פרויד עם ניטשה של "לגניאלוגיה של המוסר" – אתה רואה, אני מציגה לך בעיות, האם אתה יודע על כך יותר?

פוקו:

לא ממש, אינני יודע על כך יותר. למעשה נדהמתי מהשתיקה המפתיעה, חוץ ממשפט או שניים, של פרויד לגבי ניטשה, אפילו במכתביו. זה באמת חידתי למדי. ההסבר של האנליזה של לו סלומה, העובדה שהוא לא יכול להגיד על זה יותר...

ראנו:

הוא לא רצה להגיד על זה יותר...

דמונבין:

בעניין ניטשה, אמרת שחויית השיגעון היא הנקודה הקרובה ביותר לידיעה המוחלטת. אם יורשה לי לשאול, באיזו מידה לדעתך חווה ניטשה את חויית השיגעון? אילו היה לך זמן, כמובן, היה זה מעניין מאוד להציג אותה שאלה בנוגע לענקי רוח אחרים, בין אם הם משוררים או סופרים כמו הלדרלין, נרוול או מופסאן, או אף מוזיקאים כמו שומן, אנרי דיפרק או מוריס רוול. אבל נישאר עם ניטשה. האם הבנתי נכון? כי אמנם דיברת על חויית השיגעון. האם לזה באמת התכוונת?

פוקו:

כן.

דמונבין:

לא התכוונת ל"תודעת" השיגעון, או ל"ידיעה מוקדמת" או ל"תחושה מוקדמת" של השיגעון? האם אתה חושב שאפשר לחוות... שענקי רוח כמו ניטשה יכולים לחוות את "חויית השיגעון"?

פוקו:

אני אומר לך: כן, כן.

דמונבין:

אינני מבין למה הכוונה, כי אינני ענק רוח!

פוקו:

את זה אינני אומר.

קלקל:

שאלתי תהיה קצרה מאוד: היא תיגע בעיקר, במה שכינית "טכניקות פרשנות", שאתה רואה בהן כנראה, לא אניד תחליף, אבל בכל אופן יורש, ירושה אפשרית לפילוסופיה. האם אינך חושב שאותן טכניקות פרשנות של העולם הן קודם כל טכניקות "תראפיה", טכניקות "ריפוי",

במובן הרחב ביותר של המלה: ריפוי החברה אצל מרקס, הפרט אצל פרויד והאנושות אצל ניטשה?

פוקו:

אני חושב למעשה שהמובן של הפרשנות, במאה התשע-עשרה, התקרב בוודאי למה שאתה מתכוון בתראפיה. במאה השש-עשרה מצאה הפרשנות את מובנה יותר בהתגלות, בישועה. אצטט לך משפט של היסטוריון ושמך גרסיה: "בימינו, הוא אומר ב-1860, "הבריאות החליפה את הישועה."

מצרפתית שירן בק